

HAYEK—SRAFFA—LUCAS

Η ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΜΙΑΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ «ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΚΥΚΛΟ»

Σταύρος Ιωαννίδης

Η σύγχρονη σχολή της «Νέας Κλασικής Οικονομίας» (New Classical Economics), βασίζεται σε μιαν αντίληψη της συνολικής λειτουργίας του οικονομικού συστήματος, η οποία βρίσκεται πολύ κοντά στη θεωρία του «επιχειρησιακού κύκλου» που διέτύπωσε ο Hayek, στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Είναι λοιπόν, και σήμερα χρήσιμη μια αναφορά στις βασικές αρχές αυτής της θεωρίας, αλλά και στις κριτικές τις οποίες προκάλεσε. Από τις τελευταίες, η κριτική του Sraffa ξεχωρίζει ως η ριζοσπαστική απόρριψη των θέσεων του Hayek. Ταυτόχρονα όμως πρόκειται για μια κριτική που δεν φαίνεται να λαμβάνεται υπόψη στις σύγχρονες συζητήσεις σχετικά με τη θεωρία του επιχειρησιακού κύκλου. Σκοπός της εισήγησης είναι η ανάλυση της συζήτησης μεταξύ Hayek και Sraffa, και η επισημάνση της επικαιρότητας των απόψεων του τελευταίου για μια κριτική των βασικών υποθέσεων της σχολής της «Νέας Κλασικής Οικονομίας» (ΝΚΟ), και ιδιαίτερα της υπόθεσης των «ορθολογικών προσδοκιών» (rational expectations).

1. Τρεις Κεντρικές Υποθέσεις της «Νέας Κλασικής Οικονομίας»

Θα ξεκινήσουμε με μιαν εξαιρετικά συνοπτική παρουσίαση των βασικών υποθέσεων τη ΝΚΟ.

1.1 Ο «Επιχειρησιακός Κύκλος» ως Φαινόμενο Ισορροπίας

Οι θεωρητικοί της ΝΚΟ υποθέτουν καταρχήν ότι σε μιαν οικονομία ελεύθερων και αποκεντρωμένων αγορών κάθε άτομο λειτουργεί «ορθολογικά», άρα κάθε του ενέργεια θα πρέπει να ερμηνεύεται ότι αποσκοπεί στην «αριστοποίηση» του οφέλους του. Με αυτή τη λογική, κάθε φάση του φαινομένου του «επιχειρησιακού κύκλου» (κάθε φάση δηλαδή των παρατηρουμένων διακυμάνσεων των χρονολογικών σειρών των βασικών μακρομεγεθών μιας οικονομίας) συνιστά μια «στιγμή ισορροπίας»¹. Αυτό δεν σημαίνει ότι σε κάθε δεδομένη στιγμή επικρατεί ισότητα προσφοράς και ζήτησης σε όλες τις αγορές του συστήματος, αλλά ότι η ίδια η κίνηση της οικονομίας τείνει ανά πάσα στιγμή να εξελίξει αυτές τις ανισορροπίες².

1. Βλέπε Kyun (1988, σελ.3).

2. Σε αυτή τη βάση, ο Scheide (1986, σελ. 577) επισημαίνει ότι η έννοια της ισορροπίας της ΝΚΟ βρίσκεται πολύ κοντύτερα στη «διαδικαστική» αντίληψη της αγοράς της «αυστριακής» σχολής, παρά στη στατική έννοια της ισορροπίας της ορθόδοξης νεοκλασικής θεωρίας. Βλέπε όμως και Garrison (1986, σελ. 90), για την απόρριψη αυτής της συγγένειας.

1.2 Σχετικές Τιμές και Γενικό Επίπεδο των Τιμών

Τα σήματα που εκπέμπει ο μηχανισμός των τιμών αποτελούν τη βασική εισροή γνώσης στη νοητική διαδικασία κάθε συναλλασσόμενου, με βάση την οποία αποφασίζει τη δράση του στις αγορές του συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, κάθε συναλλασσόμενος αντιδρά στις κινήσεις των σχετικών τιμών των αγαθών. Είναι όμως ανά πάσα στιγμή υποχρεωμένος να συγκρίνει αυτές τις κινήσεις με τις μεταβολές του γενικού επιπέδου των τιμών, δεδομένου ότι μόνον οι τελευταίες δείχνουν τη συνολική κίνηση της οικονομικής δραστηριότητας. Άρα οι σχετικές τιμές και το γενικό επίπεδο των τιμών αποτελούν τις δύο βασικές παραμέτρους με βάση τις οποίες το άτομο καθορίζει τη δράση του³.

1.3 Η Υπόθεση των «Ορθολογικών Προσδοκιών»

Στην ισχυρότερη της διατύπωση, η υπόθεση των «ορθολογικών προσδοκιών»⁴ θεωρεί ότι η υποκειμενική εκτίμηση κάθε ατόμου σχετικά με την πιθανότητα να συμβούν κάποια μελλοντικά γεγονότα, ταυτίζεται απόλυτα με την αντικειμενική κατανομή των πιθανοτήτων⁵. Άρα, η πιθανότητα μιας οποιασδήποτε μεταβολής των εξωτερικών δεδομένων έχει ήδη υπολογιστεί από κάθε συναλλασσόμενο, πράγμα που σημαίνει ότι έχει ήδη προαποφασιστεί η αντίδρασή του σ' αυτήν. Με βάση αυτή την ισχυρή διατύπωση, οι θεωρητικοί της ΝΚΟ φαίνεται να αντιλαμβάνονται ότι ο νους κάθε συναλλασσόμενου λειτουργεί σαν ένα ακριβέστερο οικονομετρικό υπόδειγμα, έτσι ώστε οι επιπτώσεις κάθε εξωτερικής παρέμβασης στην οικονομία να υπολογίζονται και άρα τελικά να εξουδετερώνονται απόλυτα. Σύμφωνα με μian ηπιότερη διατύπωση της υπόθεσης⁶, οι συναλλασσόμενοι υποτίθεται ότι αντιδρούν στα συμβαίνοντα σύμφωνα με κάποια «θεωρία», η οποία όμως λόγω της εμπειρίας τους από τη λειτουργία της οικονομίας στο παρελθόν, τους οδηγεί στη όλο και ορθότερη πρόβλεψη των συνεπειών οποιασδήποτε μεταβολής⁷.

Είναι φανερό από τις παραπάνω υποθέσεις ότι όσο περισσότερο «απροσδόκητη» είναι μια μεταβολή των εξωτερικών δεδομένων, τόσο περισσότερο «συστηματικές» θα είναι οι επιπτώσεις της στο σύστημα. Κατά τον Lucas, τον κυριότερο εκπρόσωπο της ΝΚΟ, η κύρια πηγή τέτοιων απροσδόκητων μεταβολών είναι οι αυξομειώσεις της ποσότητας του χρήματος. Το χρήμα είναι «ουδέτερο», με την έννοια ότι οι αυξομειώσεις του δεν επιδρούν στις σχετικές τιμές των αγαθών αλλά στο

3. Βλέπε Lucas (1977, σελ. 232-3) και Kyun (1988, σελ. 4).

4. Η πρώτη διατύπωση της υπόθεσης των «ορθολογικών προσδοκιών» οφείλεται στον Muth (1961).

5. Βλέπε Lucas (1977, σελ. 233) και Kyun (1988, σελ. 89).

6. Για τη διάκριση ανάμεσα σε μian «ισχυρή» και μian «ηπιότερη» διατύπωση της υπόθεσης των ορθολογικών προσδοκιών βλέπε Lucas (1979, σελ. 213), Ebeling (1986, σελ. 41-2) και Scheide (1986, σελ. 581).

7. Η υπόθεση των «ορθολογικών προσδοκιών» αποτελεί τη σοβαρότερη διαφορά ανάμεσα στην ΝΚΟ και τη σκέψη του Hayek. Μολονότι κάποιιοι ερευνητές όπως ο Scheide ισχυρίζονται ότι η διαφορά αυτή δεν είναι θεωρητικά αγεφύρωτη, στην πραγματικότητα η θεωρία της «γνώσης» του Hayek (βλέπε για παράδειγμα τα Hayek (1973) και (1945)) δύσκολα μπορεί να συμβιβαστεί με την αντίληψη ότι οι συναλλασσόμενοι τείνουν συστηματικά να κάνουν «ορθές» προβλέψεις της κατάστασης της οικονομίας. Για την ίδια άποψη βλέπε Toit (1986, σελ. 297).

επίπεδο των τιμών. Μέσω όμως του τελευταίου επηρεάζουν τις τιμές των αγαθών που ανταλλάσσει κάθε συναλλασσόμενος, και έτσι τον οδηγούν στη μεταβολή της συμπεριφοράς του⁸.

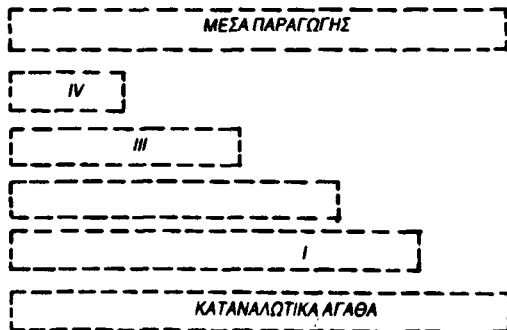
2. Η Θεωρία του «Επιχειρησιακού Κύκλου» του Hayek

Ο ίδιος ο Lucas δηλώνει ότι η θεωρία του αποτελεί συνέχεια της θεωρίας που είχε διατυπώσει ο Hayek στις αρχές της δεκαετίας του '30⁹. Κύριο στοιχείο ομοιότητας, η προσπάθεια του τελευταίου να αναλύσει το φαινόμενο του επιχειρησιακού κύκλου με βάση την κλασική έννοια της ισορροπίας. Στοιχεία ομοιότητας υπάρχουν και σχετικά με τη δεύτερη υπόθεση της ΝΚΟ που περιγράψαμε, με τη διαφορά ότι, κατά τον Hayek, η μεταβολή της συμπεριφοράς των συναλλασσομένων δεν σχετίζεται με τις μεταβολές του επιπέδου των τιμών, αλλά με τις μεταβολές των σχετικών τιμών των καταναλωτικών και των κεφαλαιακών αγαθών. Αυτό σημαίνει ότι για τον Hayek το χρήμα δεν είναι εκ προοιμίου ουδέτερο, αλλά αντίθετα στόχος της θεωρίας του είναι να αποδείξει κάτω από ποιες προϋποθέσεις μπορεί να είναι ουδέτερο.

2.1 Η Έννοια της «Παραγωγικής Δομής»

Ο Hayek ξεκινάει την ανάλυσή του θεωρώντας ότι το οικονομικό σύστημα βρίσκεται σε ισορροπία. Η ζήτηση και η προσφορά ισοούνται απόλυτα σε όλες τις αγορές, άρα και η επένδυση ισούται με την αποταμίευση. Δεδομένου ότι ο Hayek αναφέρεται σε μια «εγχρήματη» οικονομία, αυτή η τελευταία ιδιότητα εξασφαλίζεται στην πιστωτική αγορά, στην οποία το επιτόκιο θα βρίσκεται άρα στο επίπεδο ισορροπίας. Αλλά σε ισορροπία θα βρίσκεται επίσης και η διαχρονική διάρθρωση της παραγωγής, η «δομή της παραγωγής» θα είναι δηλαδή τέτοια ώστε σε κάθε δεδομένη στιγμή να φτάνουν στην αγορά εκείνα τα καταναλωτικά αγαθά, η αξία των οποίων ισούται με το μέρος του εισοδήματος που καταναλώνεται. Θα μπορούσαμε να φανταστούμε την έννοια της «παραγωγικής δομής» σαν μια ιεράρχηση όλων των παραγωγικών διαδικασιών που εξελίσσονται σε αυτή την οικονομία, με βάση

Σχήμα Ι

τη χρονική απόσταση που τις χωρίζει από τη στιγμή της κατανάλωσης. Όσο μακρύτερα βρίσκεται μια παραγωγική διαδικασία από τη στιγμή της κατανάλωσης, τόσο πιο «καπιταλιστική» πρέπει να θεωρείται. Την ιεράρχηση ακριβώς αυτή¹⁰ παριστά το σχήμα Ι. Τα I, II, III, και IV παριστούν παραγωγικές διαδικασίες. Η πρώτη βρίσκεται κοντύτερα στην παραγωγή των τελικών καταναλωτικών αγαθών, η δεύτερη μακρύτερα κ.ο.κ. Το εμβαδόν κάθε παραλληλόγραμμου αντιπροσωπεύει το προϊόν κάθε παραγωγικής διαδι-

8. Για την έννοια της «ουδετερότητας» του χρήματος βλέπε Lucas (1972, σελ. 71-2).

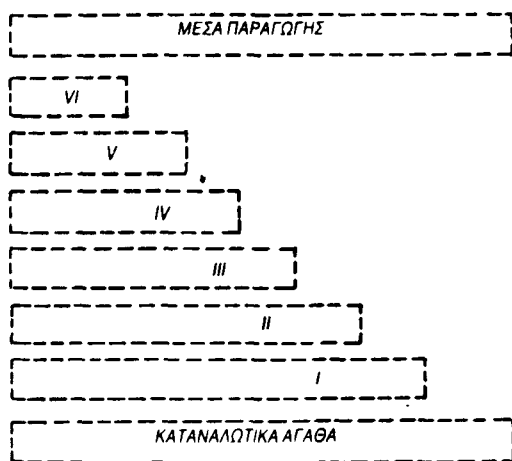
9. Βλέπε Lucas (1977, σελ. 215).

10. Βλέπε Hayek (1931/1935, σελ. 44).

κασίας, το οποίο βέβαια με τη σειρά του αποτελεί εισροή στην επόμενη. Από την άλλη πλευρά, εισροές σε κάθε παραγωγική διαδικασία είναι αφενός το προϊόν της προηγούμενης, και ένα μέρος των αρχικών μέσων παραγωγής.

Ας δούμε τώρα τι θα συμβεί αν οι καταναλωτές αποφασίσουν να μειώσουν το ποσοστό του εισοδήματος που καταναλώνουν. Η αύξηση της αποταμίευσης θα οδηγήσει στη μείωση του επιτοκίου ισορροπίας. Κάποιες επενδύσεις που πριν φαίνονταν ασύμφορες, τώρα θα ξεκινήσουν. Και είναι φανερό ότι οι επενδύσεις αυτές δεν θα γίνουν σε παραγωγικές διαδικασίες κοντά στη φάση της κατανάλωσης (εφόσον η κατανάλωση θα έχει μειωθεί), αλλά σε φάσεις απομακρυσμένες από αυτήν.

Σχήμα 2

Οδηγούμαστε έτσι σε μια νέα «παραγωγική δομή» της οικονομίας όπως αυτή που παριστά το σχήμα 2, στην οποία παρατηρούμε ότι έχουν προστεθεί δύο εντελώς νέες παραγωγικές διαδικασίες, οι V και VI. Με την προϋπόθεση δε ότι η ποσότητα του χρήματος παραμένει αμετάβλητη, η νέα παραγωγική δομή θα είναι σταθερή, θα τείνει δηλαδή να αναπαράγεται διαχρονικά αναλλοίωτη. Πρόκειται, όμως, τώρα για μια «βαθύτερη»¹¹ παραγωγική δομή¹².

2.2 Η Έννοια της «Επιβαλλόμενης» Αποταμίευσης

Ας υποθέσουμε τώρα ότι ξεκινώντας από την αρχική κατάσταση ισορροπίας, το τραπεζικό σύστημα αυξήσει την ποσότητα του χρήματος που διαθέτει στην οικονομία. Η αύξηση των πιστώσεων θα οδηγήσει στην πτώση του επιτοκίου δανεισμού, και άρα στην εκκίνηση νέων και «καπιταλιστικότερων» παραγωγικών διαδικασιών. Η παραγωγική δομή της οικονομίας θα τείνει λοιπόν να γίνει «βαθύτερη» (σχήμα 2). Οι παραγωγοί που δανείζονται την αυξημένη ποσότητα χρήματος (και με την προϋπόθεση βέβαια ότι σε αυτή την οικονομία δεν υπάρχουν καταναλωτικές πιστώσεις), θα είναι σε θέση να προσφέρουν υψηλότερες τιμές για τα μέσα παραγωγής που μέχρι τώρα απασχολούνταν σε παραγωγικές διαδικασίες κοντά στη φάση της κατανάλωσης, είναι άρα σε θέση να αποσπάσουν αυτά τα μέσα και να τα χρησιμοποιήσουν σε πιο «καπιταλιστικές» διαδικασίες παραγωγής. Οι επιχειρήσεις που παράγουν καταναλωτικά αγαθά είναι λοιπόν υποχρεωμένες να μειώσουν την παραγωγή τους, με αποτέλεσμα η οικονομία να παράγει λιγότερα τέτοια αγαθά από ότι πριν. Μολονότι αυτό το αποτέλεσμα είναι πρακτικά ίδιο με την περίπτωση της αύξησης της αποταμίευσης, που περιγράψαμε παραπάνω, δεν αποτελεί τώρα ελεύθερη επιλογή των καταναλωτών, αλλά μια εξέλιξη «επιβαλλόμενη» (forced)¹³.

11. Για την έννοια της «βαθύτερης» παραγωγικής δομής βλέπε Machlup (1974, σελ.21).

12. Βλέπε Hayek (1931/1935, σελ.52).

13. Στο ίδιο σελ.:57.

2.3 Η Φάση της Ανόδου και το Αναπόφευκτο της Κρίσης

Η βασική διαφορά αυτής της εξέλιξης από τη μεταβολή της συμπεριφοράς των καταναλωτών είναι ότι η βαθύτερη παραγωγική δομή δεν μπορεί τώρα να είναι σταθερή. Είδαμε ότι οι επενδυτές αποσπών καταρχήν μέσα παραγωγής από τις διαδικασίες που παράγουν καταναλωτικά αγαθά. Καθώς όμως τα εισοδήματα των ιδιοκτητών αυτών των μέσων αρχίζουν να αυξάνουν, αυτοί θα είναι και πάλι σε θέση να αυξήσουν την κατανάλωσή τους. Αυτό σημαίνει ότι για να είναι σταθερή η νέα «βαθύτερη» παραγωγική δομή της οικονομίας, θα πρέπει το τραπεζικό σύστημα να αυξάνει συνεχώς την ποσότητα του πιστωτικού χρήματος που διαθέτει. Μόνο με αυτή την προϋπόθεση είναι δυνατή η συνέχιση των επενδυτικών προγραμμάτων, που έχουν ξεκινήσει σε «καπιταλιστικότερες» παραγωγικές διαδικασίες. Αλλά είναι φανερό ότι η συνεχής αύξηση του πληθωρισμού δεν μπορεί να συνεχιστεί για πολύ. Οι τράπεζες θα αναγκαστούν να μειώσουν την προσφορά χρήματος για να προστατεύσουν την φερεγγυότητά τους, πράγμα που θα οδηγήσει σε μιαν απότομη αύξηση του επιτοκίου δανεισμού. Πρόκειται για τη στιγμή της «κρίσης».

2.4 Η Φάση της Ύφεσης

Η απότομη αύξηση του επιτοκίου δανεισμού οδηγεί αναγκαστικά στην αχρήστευση των επενδύσεων στις περισσότερες καπιταλιστικές παραγωγικές διαδικασίες, εφόσον αυτές είναι πλέον αδύνατο να συνεχιστούν¹⁴. Η ανεργία που θα προκύψει σε αυτές τις φάσεις παραγωγής θα οδηγήσει με τη σειρά της στην εξάπλωση της ύφεσης σε ολόκληρη την οικονομία. Η μείωση των εισοδημάτων θα οδηγήσει δηλαδή στη μείωση της κατανάλωσης, άρα στην πτώση των πωλήσεων των επιχειρήσεων που παράγουν καταναλωτικά αγαθά. Η γενική πτώση της οικονομικής δραστηριότητας συνεπάγεται τη μείωση της ζήτησης για επενδυτικά κεφάλαια, την πτώση δηλαδή του επιτοκίου δανεισμού κάτω από το επίπεδο ισορροπίας. Βέβαια, αργά ή γρήγορα, κάποιοι παραγωγοί θα θελήσουν να εκμεταλλευτούν αυτή την επενδυτική ευκαιρία και θα αυξήσουν τη ζήτησή τους για κεφάλαια. Με τη διαφορά ότι οι νέες επενδύσεις θα κατευθύνονται τώρα σε παραγωγικές διαδικασίες κοντύτερα στη φάση της κατανάλωσης. Το επιτόκιο θα αρχίσει βαθμιαία να ανεβαίνει, μέχρι να καταλήξει στο επίπεδο ισορροπίας. Αν η προσφορά χρήματος από τις τράπεζες παραμείνει σταθερή, η παραγωγική δομή της οικονομίας θα παραμείνει επίσης σταθερή, αλλά με τη μορφή που είχε πριν από την αύξηση της ποσότητας του χρήματος. Άρα, όλες οι επενδύσεις που έγιναν σε «καπιταλιστικότερες» διαδικασίες (και αυτές που έμειναν ανολοκλήρωτες αλλά και εκείνες που αποπερατώθηκαν) θα απαξιωθούν, δεδομένου ότι δεν είναι συμβατές με τη σταθερή παραγωγική δομή της οικονομίας.

Αξίζει να επισημάνουμε δύο σημεία από αυτή τη σύντομη παρουσίαση της θεωρίας του Hayek. Πρώτον, κινητήρια δύναμη πίσω από την εκκίνηση και την εξέλιξη του επιχειρησιακού κύκλου είναι οι μεταβολές των σχετικών τιμών ανάμεσα στα καταναλωτικά και τα κεφαλαιακά αγαθά, και όχι οι διακυμάνσεις του γενικού επιπέδου των τιμών. Άρα, δεύτερον, η λειτουργία του χρήματος στην

14. Βλέπε Haberler (1937, σελ. 52).

οικονομία δεν είναι «ουδέτερη», με την έννοια που θέτει αυτή την ουδετερότητα η ποσοτική θεωρία του χρήματος και με την οποία βασικά συμφωνεί η ΝΚΟ. Η «ουδετερότητα» αυτή είναι αντίθετα ένα προαπαιτούμενο για την εξάλειψη των κυκλικών διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας¹⁵. Και είναι φανερό ότι, κατά τον Hayek, εξασφαλίζεται μόνο με την αφαίρεση της δυνατότητας από τις κεντρικές νομισματικές αρχές να αυξομειώνουν την ποσότητα του χρήματος που θέτουν σε κυκλοφορία¹⁶.

3. Η Κριτική του Sraffa

Η κριτική του Sraffa εμφανίζεται με τη μορφή βιβλιοκριτικής του *Prices and Production* στο *Economic Journal* κατά τις αρχές του 1932. Με δεδομένο το ελάχιστο αριθμητικά γραπτό έργο του Sraffa, είναι πράγματι περίεργο ότι η συζήτησή του με τον Hayek αναφέρεται σήμερα ελάχιστα έως καθόλου. Από την άλλη πλευρά, ένα μέτρο της αποτελεσματικότητας της κριτικής του είναι ότι, ενώ ο πολυγροφάτος Hayek έχει επανειλημμένα γράψει εκ των υστέρων για τις συζητήσεις και τις διαφωνίες του με πολλούς από τους επιφανείς διανοητές του αιώνα μας, δεν έχει ποτέ αναφερθεί στη συζήτηση του με τον Sraffa.

3.1 Ο Μοναδικός Ρόλος του Χρήματος ως Μέσου Ανταλλαγής

Ο Sraffa κατ' αρχήν επισημαίνει ότι μια θεωρία που διερευνά την επίδραση των αυξομειώσεων της ποσότητας του χρήματος στις σχετικές τιμές των αγαθών, πρέπει απαραίτητα να αντιλαμβάνεται και το ίδιο το χρήμα ως ένα αγαθό. Όμως, ο Hayek αφαιρεί από το χρήμα οποιαδήποτε «πραγματική» υπόσταση, με αποτέλεσμα να αφαιρεί από αυτό το βασικό χαρακτηριστικό οποιουδήποτε αγαθού, την ιδιότητα δηλαδή να κατέχει αξία. Άρα το κεντρικό συμπέρασμα της θεωρίας του, ότι δηλαδή ο ρόλος του χρήματος είναι «ουδέτερος» μόνον εφόσον η ποσότητά του παραμένει σταθερή, δεν είναι παρά μια ταυτολογία. Το χρήμα είναι ουδέτερο όχι επειδή η ποσότητά του παραμένει αμετάβλητη, αλλά επειδή έχει ουδετεροποιηθεί μεθοδολογικά εξαρχής από τον ίδιον τον Hayek¹⁷. Κατά τον Hayek, η έννοια της «αξίας του χρήματος» έχει κάποια σημασία μόνο κατά τη στιγμή της ανταλλαγής. Και αυτό γιατί ο μόνος ρόλος του χρήματος που είναι συμβατός με τη θεωρία του είναι ο ρόλος του μέσου ανταλλαγής, η λειτουργία του ως «αποθέματος αξίας» έχει άρα αποκλειστεί εξ αρχής. Αλλά, αν δεχθούμε και αυτή τη λειτουργία, αν δηλαδή τα άτομα έχουν τη δυνατότητα να «αποθησαυρίζουν» το πιστωτικό χρήμα που δημιουργούν οι τράπεζες, τότε δεν είναι καθόλου αναγκαίο να υπάρξει κάποια μεταβολή της παραγωγικής δομής της οικονομίας. Εκείνοι που πρώτοι θα αποκτήσουν το νέο χρήμα μπορεί να αποφασίσουν να το αποθησαυρίσουν αντί να κάνουν επενδύσεις. Αλλά, η αντίληψη του χρήματος αποκλειστικά ως μέσου ανταλλαγής αποκαλύπτει και μιαν αντίφαση στη

15. Η «ουδετερότητα» του χρήματος εξασφαλίζεται κατά τον Hayek, εφόσον παραμένει σταθερό το γινόμενο της ποσότητας του χρήματος επί την ταχύτητα της κυκλοφορίας.

16. Αυτό το πνεύμα εκφράζει και η πρόσφατη πρόταση του Hayek για την «αποεθνικοποίηση» του νομίσματος. Βλέπε Hayek (1976).

17. Βλέπε Sraffa (1932, σελ. 44).

θεωρία του Hayek. Πράγματι, ο τελευταίος κάποιες φορές υποθέτει ότι οι καταναλωτές και οι παραγωγοί είναι τα ίδια άτομα, ενώ κάποιες άλλες ότι είναι διαφορετικά. Μόνον αν είναι τα ίδια άτομα, παρατηρεί ο Sraffa, έχει νόημα να θεωρούμε ότι η μεταβολή της αποταμιευτικής συμπεριφοράς των καταναλωτών θα επηρεάσει την κατανομή των δαπανών για καταναλωτικά και επενδυτικά αγαθά. Από την άλλη όμως πλευρά, μόνο αν είναι διαφορετικά έχει νόημα η διάκριση ανάμεσα σε καταναλωτικές και επενδυτικές πιστώσεις¹⁸. Το παράδοξο αυτό αποκαλύπτει ότι, κατά τον Hayek, η αποταμίευση μετατρέπεται *αυτόματα* σε επένδυση. Πρόκειται βέβαια για μιαν υπόθεση αυτονόητη σε μιαν εμπράγματη οικονομία, αλλά προβληματική για την εγχρήματη οικονομία που αποτελεί αντικείμενο της μελέτης του. Μπορεί όμως να θεωρηθεί ότι ισχύει και για μιαν εγχρήματη οικονομία, μόνον αν υποθεθεί ότι η λειτουργία του χρήματος ως μέσου ανταλλαγής συνιστά την *αποκλειστική* του λειτουργία στο οικονομικό σύστημα.

3.2 Το Ζήτημα της Απαξίωσης του Κεφαλαίου

Είδαμε ότι κατά τον Hayek, η «βαθύτερη» παραγωγική δομή δεν είναι δυνατόν να διατηρηθεί επειδή η συνεχής αύξηση του πληθωρισμού θα αυξάνει τα εισοδήματα των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής, και άρα θα τους δίνει τη δυνατότητα να αυξάνουν την κατανάλωσή τους. Αυτή ακριβώς είναι η διαδικασία που τείνει να αποκαταστήσει την προηγούμενη παραγωγική δομή (άρα που οδηγεί στην απαξίωση του κεφαλαίου που έχει επενδυθεί σε «καπιταλιστικότερες» παραγωγικές διαδικασίες) μόλις σταματήσει ο πληθωρισμός. Η δεύτερη κριτική παρατήρηση του Sraffa αφορά ακριβώς την τελική φάση της συνολικής διαδικασίας, την τελική αύξηση δηλαδή των εισοδημάτων των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής.

Είδαμε ότι το «βάθεμα» της παραγωγικής δομής σημαίνει ότι οι παραγωγικές διαδικασίες που συνιστούν τη δομή της παραγωγής θα είναι τώρα περισσότερες. Όμως, περισσότερες θα είναι επίσης και οι επιχειρήσεις, και τα ενδιάμεσα προϊόντα που ανταλλάσσονται μέχρι την εμφάνιση των τελικών καταναλωτικών αγαθών. Άρα, τα υποκείμενα που διατηρούν ρευστά διαθέσιμα είναι τώρα περισσότερα, όπως είναι περισσότερες και οι ανταλλαγές που μεσολαβούν μέχρι τη μετατροπή των αρχικών μέσων παραγωγής σε καταναλωτικά αγαθά. Άρα, αυξημένες θα είναι και οι ανάγκες για ρευστά διαθέσιμα για την πραγματοποίηση συναλλαγών. Σύμφωνα όμως με τις υποθέσεις της θεωρίας του Hayek παρατηρεί ο Sraffa, η «βαθύτερη» παραγωγική δομή δεν θα απορροφήσει απλά «αυξημένες» ποσότητες χρήματος, αλλά *ολόκληρη* την ποσότητα του *νέου χρήματος* που δημιουργήσαν οι τράπεζες. Άρα το «νέο» χρήμα δεν πρόκειται ποτέ να φτάσει στους καταναλωτές (στους ιδιοκτήτες δηλαδή των μέσων παραγωγής) και να αυξήσει τα εισοδήματά τους, γιατί θα έχει στο μεταξύ απορροφηθεί από τις αυξημένες ανάγκες για ρευστά διαθέσιμα, που είναι αποτέλεσμα της αύξησης των συναλλαγών λόγω της νέας «βαθύτερης» παραγωγικής δομής¹⁹. Αυτό που θα έχει συμβεί περι-

18. Στο ίδιο, σελ. 45

19. Βλέπε Sraffa (1932a, σελ. 250).

γράφεται από τον Sraffa ως μια μόνιμη και μη αντιστρεπτή ληστεία των καταναλωτών από τους παραγωγούς²⁰.

3.3 Επιτόκιο Ισορροπίας και Οικονομική Δυναμική

Ο μηχανισμός μέσω του οποίου η μεταβολή της ποσότητας του χρήματος επηρεάζει την παραγωγική δομή της οικονομίας, η ασυμφωνία δηλαδή μεταξύ του επιτοκίου ισορροπίας και του επιτοκίου δανεισμού, αποτελεί το τρίτο σημείο της κριτικής του Sraffa. Ο Hayek θεωρεί ότι ο μηχανισμός αυτός λειτουργεί μόνο στο πλαίσιο μιας εγχρήματης οικονομίας, αφού μόνο σε αυτή την περίπτωση η αποταμίευση και η επένδυση παρουσιάζονται όχι με την υλική, αλλά με τη χρηματική τους μορφή²¹. Ο Sraffa αντίθετα, θεωρεί ότι η διαφορά ανάμεσα στο επιτόκιο ισορροπίας και επιτόκιο δανεισμού είναι το ίδιο δυνατή και σε μίαν εμπράγματη οικονομία. Στο πλαίσιο της τελευταίας, παρατηρεί ο Sraffa, υπάρχει κάθε στιγμή ένα και μοναδικό επιτόκιο ισορροπίας. Αλλά τα φυσικά επιτόκια δανεισμού θα είναι όσα και τα αγαθά που παράγει αυτή η οικονομία, χωρίς να είναι απαραίτητο ούτε μεταξύ τους να ισούνται, ούτε βέβαια με το επιτόκιο ισορροπίας. Άρα η ασυμφωνία ανάμεσα στο επιτόκιο ισορροπίας και το επιτόκιο δανεισμού είναι το ίδιο πιθανή σε μίαν εμπράγματη όσο και σε μίαν εγχρήματη οικονομία. Αποτελεί, άρα, ένα γενικό χαρακτηριστικό της οικονομίας, και όχι αποτέλεσμα της «αυθαίρετης» λειτουργίας των τραπεζών²².

Ο Sraffa δέχεται κατ' αρχήν ότι σε κατάσταση γενικής ισορροπίας όλα τα «φυσικά» επιτόκια θα ταυτίζονται με το επιτόκιο ισορροπίας²³. Αλλά η ισότητα αυτή παύει να ισχύει στην περίπτωση που η γενική ισορροπία διαταράσσεται, έστω και αν αυτή η διαταραχή οφείλεται στη διαφορά ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση ενός μόνον αγαθού. Ας υποθέσουμε ότι ξεκινώντας από την κατάσταση της γενικής ισορροπίας παρατηρείται μια ανακατανομή της ζήτησης ανάμεσα σε διάφορα αγαθά. Η τιμή των αγαθών τα οποία ζητούνται τώρα περισσότερο θα αυξηθεί, ενώ θα μειωθεί η τιμή εκείνων των οποίων η ζήτηση έχει τώρα υποχωρήσει. Οι συναλλασσόμενοι θα περιμένουν ότι στο μέλλον η παραγωγή των μεν πρώτων θα αυξηθεί, ενώ των τελευταίων θα μειωθεί. Άρα, το «φυσικό» επιτόκιο των πρώτων θα είναι υψηλότερο από εκείνο των τελευταίων. Οι συνέπειες αυτής της διαπίστωσης για την κριτική της θεωρίας του Hayek είναι βέβαια προφανείς. Ο Hayek θεωρεί ότι η αύξηση των «εθελοντικών» αποταμιεύσεων ισοδυναμεί ακριβώς με την αναδιανομή της συνολικής ζήτησης ανάμεσα σε κεφαλαιακά και καταναλωτικά αγαθά, και μάλιστα σε όφελος των πρώτων. Με βάση λοιπόν την παραπάνω διαπίστωση του Sraffa, το «φυσικό» επιτόκιο των κεφαλαιακών αγαθών θα είναι υψηλότερο από εκείνο των καταναλωτικών²⁴.

20. Βλέπε Sraffa (1932, σελ. 48). Είναι ενδιαφέρον ότι ούτε ο Hayek στην απάντησή του στην κριτική του Sraffa (βλέπε Hayek, 1932), αλλά ούτε ο Lachmann που γράφει για αυτή τη συζήτηση 50 χρόνια αργότερα (βλέπε Lachmann, 1986) φαίνεται να αντιλαμβάνονται την ουσία της θέσης του Sraffa. Θεωρούν ότι ο τελευταίος αρνείται απόλυτα το ενδεχόμενο της απαξίωσης του κεφαλαίου, ενώ στην πραγματικότητα αυτό που αρνείται είναι η απαξίωση του κεφαλαίου υπό τις συγκεκριμένες υποθέσεις της θεωρίας του Hayek.

21. Βλέπε Hayek (1931/1935, σελ. 23).

22. Βλέπε Sraffa (1932, σελ. 49).

23. Στο ίδιο σελ. 50.

24. Στο ίδιο σελ. 51.

Ο Hayek θεωρεί ότι εφόσον οι τράπεζες διατηρούν το επιτόκιο δανεισμού στο επίπεδο ισορροπίας, ο ρόλος του χρήματος στην οικονομία είναι «ουδέτερος». Αν όμως, όπως υποστηρίζει ο Sraffa, η συνύπαρξη πολλών και διαφορετικών «φυσικών» επιτοκίων αποτελεί τον κανόνα της λειτουργίας μιας οικονομίας, πώς μπορεί το τραπεζικό σύστημα να διασφαλίσει την «ουδετερότητα» του χρήματος; Η απαίτηση της αξίωσης του επιτοκίου δανεισμού με το επιτόκιο ισορροπίας παύει προφανώς να έχει οποιοδήποτε ουσιαστικό νόημα.

4. Sraffa και Νέα Κλασική Οικονομία

Θα κλείσουμε αυτή την παρουσίαση με μερικές σκέψεις σχετικά με την επικαιρότητα των θέσεων του Sraffa για μια σύγχρονη κριτική της σχολής της ΝΚΟ. Σκοπός μας δεν είναι βέβαια μια πλήρης κριτική αυτής της σχολής, αλλά η επισήμανση εκείνων των στοιχείων της τοποθέτησης του Sraffa που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα κεντρικά θεμέλια μιας συνολικής κριτικής.

4.1 Σχετικά με την Ουδετερότητα του Χρήματος

Είναι φανερό ότι το κύριο επιχείρημα της κριτικής του Sraffa είναι η απόρριψη της ουδετερότητας του χρήματος, όπως εννοεί αυτό τον όρο ο Hayek. Αν συμφωνήσουμε με αυτή την απόρριψη, αν θεωρήσουμε δηλαδή ότι η οικονομική σημασία του χρήματος δεν εξαντλείται κατά τη στιγμή της ανταλλαγής, τότε η λειτουργία του στην οικονομία αποκτά έναν ενδογενή χαρακτήρα. Το αίτημα, λοιπόν, της διατήρησης της ποσότητας του νομίσματος σταθερής από τις κεντρικές νομισματικές αρχές, χάνει πλέον τη σημασία του, δεδομένου ότι οι αυξομειώσεις της ποσότητάς του παύουν πλέον να εξαρτώνται ολοκληρωτικά από την πολιτική βούληση αυτών των αρχών. Από την άλλη πλευρά, ο Sraffa υποστηρίζει πειστικά σε σχέση με το ζήτημα της απαξίωσης του κεφαλαίου, ότι οι μεταβολές της ποσότητας του χρήματος είναι δυνατόν να έχουν *μόνιμες* και *μη αντιστρέψιμες* επιπτώσεις στη δομή της παραγωγής. Άρα, η βασική θέση και του Hayek και του Lucas, ότι η «πραγματική» οικονομία είναι βασικά σταθερή, και ότι κύριος αποσταθεροποιητικός παράγοντας είναι οι αυξομειώσεις της ποσότητας του χρήματος, φαίνεται πλέον προβληματική.

4.2 Αποταμίευση και Επένδυση

Είδαμε ότι επακόλουθο της αντίληψης του χρήματος αποκλειστικά ως μέσου ανταλλαγής είναι και η ταύτιση του οικονομικού ρόλου των καταναλωτών με εκείνων των παραγωγών. Οι θεωρητικοί της ΝΚΟ ξεκινούν πράγματι από την κλασική υπόθεση ότι η επένδυση δεν είναι παρά το μέρος του εισοδήματος που δεν καταναλώνεται. Αυτό σημαίνει ότι η συμπεριφορά και των καταναλωτών και των παραγωγών μπορεί να εξηγηθεί με βάση τις ίδιες υποθέσεις²⁵. Άρα, επένδυση και αποταμίευση ισοούνται εξ ορισμού, η κύνσσιανή διάκριση ανάμεσα σε *ex ante* και *ex post* καταργείται δηλαδή ολοκληρωτικά. Αλλά με αυτό τον τρόπο, το θεωρητικό υπόδειγμα της ΝΚΟ μετατρέπεται σε ένα σύ-

25. Βλέπε Lucas and Prescott (1971).

σημα γενικής στατικής ισορροπίας, του οποίου η μόνη διαφορά από το σύστημα του Walras είναι η «χρονική υστέρηση» της προσαρμογής των προσδοκιών στα πραγματικά δεδομένα της οικονομίας. Άρα, ο τρόπος με τον οποίον οι συναλλασσόμενοι διαμορφώνουν τις προσδοκίες τους ανάγεται πλέον στο ρόλο της κινητήριας δύναμης του επιχειρησιακού κύκλου. Η θέση λοιπόν του Sraffa σχετικά με την ταύτιση του ρόλου καταναλωτών και παραγωγών αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την κριτική της ΝΚΟ σε αυτό το σημείο.

4.3 Ουδετερότητα του Χρήματος και Γενικό Επίπεδο των Τιμών

Ο Sraffa απορρίπτει την αντίληψη της ουδετερότητας του χρήματος όχι απλώς με τη μορφή του αιτήματος οικονομικής πολιτικής, όπως το θέτει ο Hayek, αλλά και με τη μορφή του συμπεράσματος της ποσοτικής θεωρίας. Μάλιστα το τελευταίο αποτελεί σχεδόν το μοναδικό σημείο συμφωνίας μεταξύ τους. Για την ΝΚΟ αντίθετα, η υπόθεση της ουδετερότητας αποτελεί βασικό στοιχείο της νοητικής διεργασίας με βάση την οποία τα άτομα αποφασίζουν τη δράση τους, αποτελεί δηλαδή συστατικό της «θεωρίας» τους. Οι συναλλασσόμενοι άρα γνωρίζουν ότι οι μεταβολές της ποσότητας του χρήματος έχουν επιπτώσεις μόνο στο επίπεδο των τιμών, και δεν διαταράσσουν τις σχετικές τιμές των αγαθών. Αλλά με αυτή την έννοια, πρέπει να υποτεθεί ότι οι αυξομειώσεις αυτές αποτελούν βασική εισροή γνώσης στη νοητική διεργασία κάθε ατόμου, γιατί μόνο σε αυτή την περίπτωση το άτομο είναι σε θέση να σχηματίζει «ορθολογικές προσδοκίες», σχετικά με την κίνηση του γενικού επιπέδου των τιμών. Πρόκειται προφανώς για μian υπόθεση που θα ήταν δύσκολο να γίνει αποδεκτή ακόμα και από τον Hayek, δεδομένου ότι οι μεταβολές της ποσότητας του χρήματος δεν είναι ποτέ δυνατόν να γίνουν άμεσα αντιληπτές από τους συναλλασσόμενους²⁶.

4.4 Sraffa και Ορθολογικές Προσδοκίες

Αλλά είναι φανερό ότι οι σημαντικότερες συνέπειες της κριτικής του Sraffa αφορούν την υπόθεση των «ορθολογικών προσδοκιών». Ο ισχυρισμός αυτός δεν υπονοεί βέβαια ότι ο Sraffa προσφέρει μian εναλλακτική υπόθεση σχετικά με τη διαμόρφωση των προσδοκιών των συναλλασσομένων στην αγορά, αλλά ότι η κριτική του μπορεί να μας οδηγήσει στη επισήμανση των κεντρικών προβλημάτων αυτής της υπόθεσης. Είδαμε ότι η ΝΚΟ θεωρεί ότι το άτομο βασίζει τη δράση του σε μια θεωρία σχετικά με τη λειτουργία της οικονομίας, και μάλιστα ότι η συνεχής εμπειρία του το οδηγεί στην τελειοποίηση αυτής της θεωρίας, έτσι ώστε να είναι σε θέση να προβλέπει όλο και ακριβέστερα τις επιπτώσεις κάποιας μεταβολής των «εξωτερικών» δεδομένων. Στην ουσία, οι θεωρητικοί της ΝΚΟ υποθέτουν όχι απλώς ότι η οικονομία λειτουργεί με βάση το βαλρασιανό υπόδειγμα της γενικής ισορροπίας, αλλά και ότι οι ίδιοι οι συναλλασσόμενοι γνωρίζουν τις αρχές αυτής της λειτουργίας. Είναι λοιπόν φανερό ότι η απόρριψη της ουδετερότητας του χρήματος με όλες τις επιμέρους πλευρές

26. Κατά τον Hayek, οι αυξομειώσεις της ποσότητας του χρήματος επιδρούν στην οικονομία μέσω των μεταβολών του επιτοκίου δανεισμού που προκαλούν. Στο υπόδειγμα του Lucas όμως (βλέπε Lucas 1979, σελ.204-6), οι συναλλασσόμενοι δεν είναι σε θέση να παρατηρήσουν τις μεταβολές του επιτοκίου, γιατί αν ήσαν, θα αποκτούσαν μια «βέβαιη» γνώση για τη συνολική λειτουργία της οικονομίας. Αυτό σημαίνει ότι για την ΝΚΟ η μόνη μεταβλητή, που οι συναλλασσόμενοι είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται άμεσα, είναι η ποσότητα του χρήματος.

της, που ήδη αναφέραμε, θέτει υπό αμφισβήτηση ακριβώς τη «θεωρία» με βάση την οποία οι συναλλασσόμενοι υποτίθεται ότι είναι σε θέση να διαμορφώνουν «ορθολογικές» προσδοκίες.

Ας επισημάνουμε, τελειώνοντας, τις συνέπειες του τελευταίου στοιχείου της κριτικής του Sraffa, σχετικά με τη διαφορά του επιτοκίου ισορροπίας ανάμεσα σε μια εμπράγματη και μια εγχρηματη οικονομία. Αν το συμπέρασμά του ευσταθεί, ότι δηλαδή σε μια εμπράγματη οικονομία στην οποία υπάρχει ενδογενής μεταβολή των πραγματικών της στοιχείων είναι δυνατή η ταυτόχρονη ύπαρξη πολλών επιτοκίων δανεισμού, τότε είμαστε υποχρεωμένοι να συμπεράνουμε ότι οι κινήσεις των σχετικών τιμών των αγαθών είναι δυνατόν να οδηγήσουν τους συναλλασσόμενους στη διάπραξη *συστηματικών* λαθών κατά τη συμπεριφορά τους στην αγορά. Άρα, τα συστηματικά λάθη δεν αποτελούν αναγκαστικά συνέπειες εξωγενών και άρα δύσκολα προβλέψιμων αυξομειώσεων της ποσότητας του χρήματος, αλλά ένα φαινόμενο καθαρά ενδογενές. Αν σε αυτές τις διαπιστώσεις προσθέσουμε την απόρριψη της ουδετερότητας του χρήματος, άρα τη μείωση της σημασίας των μετακινήσεων του επιπέδου των τιμών ως βασικής μεταβλητής για το σχηματισμό των ατομικών αποφάσεων, η πειστικότητα της υπόθεσης των ορθολογικών προσδοκιών μειώνεται κατακόρυφα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ebeling R.M. (1986), «Toward a Hermeneutical Economics: Expectations, Prices, and the Role of interpretation in a Theory of the Market Process», στο *Kirzner* (1986), p. 39-55.
- Garrison R.W. (1986), «From Lachmann to Lucas: On Institutions, Expectations, and Equilibrating Tendencies», στο *Kirzner* (1986), p. 87-101.
- Haberler G. (1937), «*Prosperity and Depression*», London: George Allen & Unwin.
- Hayek F.A (1931/1935), «*Prices and Production*», London: George Routledge & Sons.
- Hayek F.A (1932), «Money and Capital: A Reply», *Economic Journal*, Vol. 42, June, p. 237-49.
- Hayek F.A (1937), «*Economics and knowledge*», στο Hayek (1949), p. 33-56.
- Hayek F.A (1945), «*The Use of Knowledge in Society*», στο Hayek (1949), p. 77-91.
- Hayek F.A (1949), «*Individualism and Economic Order*», London: Routledge & Kegan Paul.
- Hayek F.A (1976), «*Denationalisation of Money*», London: The Institute of Economic Affairs.
- Kirzner I.(ed) (1986), «*Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding*», London: Macmillan.
- Kyun K. (1988), «*Equilibrium Business Cycle Theory in Historical Perspective*», Cambridge: Cambridge University press.
- Lachmann L.M. (1986), «Austrian Economics under Fire: The Hayek Sraffa Duel in Retrospect», στο Grassl W. and Smith B.(eds) (1986), *Austrian Economics: Historical and Philosophical Background*, London: Croom Helm.
- Lucas R.E. Jr and Prescott E. (1971), «Investment under Uncertainty», *Econometrica*, No 39, pp. 659-81.
- Lucas R. E.Jr. (1972), «*Expectations and the Neutrality of Money*», στο Lucas (1981), p. 66-89.
- Lucas R.E.Jr. (1977), «*Understanding Business Cycles*», στο Lucas (1981), p. 215-239.
- Lucas R.E. Jr. (1979), «*An Equilibrium Model of the Business Cycle*», στο Lucas (1981), p. 179-214.
- Lucas R.E.Jr. (1981), «*Studies in Business Cycle Theory*», Cambridge Mass: The MIT Press.

- Machlup F. (1974) «Hayek's Contribution to Economics » στο Machlup F. (ed) (1977), *Essays on Hayek*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Muth J.F. (1961), « *Rational Expectations and the Theory of Price Movements*», *Econometrica*, No 29, p. 315-35.
- Scheide J.(1986), «*New Classical and Austrian Business Cycle Theory: is There a Difference?*» *Weltwirtschaftliches Archiv*, No 122, p.575-98.
- Sraffa P.(1932), «*Dr. Hayek on Money and Capital* », *Economic Journal*, Vol. 42, March, pp. 42-53.
- Sraffa P. (1932α), «*A Rejoinder*», *Economic Journal*, Vol. 42, June, p. 249-51.
- Torr C. (1986), «*Convergent and Divergent Expectations*», στο Kirzner (1986), p. 295-300.